

מטעמי תורת זילים

פרשת בא – נשמות הערב רב

כאשר בני ישראל יצאו ממצרים התלוו אליהם אנשים שנקראו "ערב רב" שנאמר "וְגַם עַרְבֵי רֶבֶב עִלָּה אִתָּם וַיֵּצְאוּ וַיִּבְקְרוּ מִקֵּנָה כְּבַד מְאֹד" (שמות יב, לח), "עֲלָה" הוא לשון יחיד, לפי שכולם היו רק מהאומה המצרית (וזהר פרשת כי תשא דף קצא ע"א ד"ה אלא ערב רב). אותם ערב רב שעלו יחד עם בני ישראל היו רבים ועצומים, כפלי כפליים מבני ישראל (ישעיהו הפסוקים: להאריי ז"ל פרשת שמות על הפסוק ויִקַּם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרַיִם וְדַע כִּי בִּי בַחֲיִינוֹת) יש אומרים שהיו מאה ועשרים ריבוא, יש אומרים מאתיים וארבעים ריבוא, ויש אומרים שלוש מאות וששים ריבוא (ראה ילקוט שמעוני פרשת בא רמז רט).

יש להתבונן, מי הם היו אותם אנשי "הערב רב" שהצטרפו לישראל? וכיצד הם השפיעו על מעשיהם של בני ישראל במדבר?

יוסף הצדיק החל לתקן את נשמותיהם של הערב רב

אחרי שאדם הראשון גורש מגן עדן, הוא פרש מאשתו חוה למשך מאה ושלושים שנה (וזהר פרשת פקודי דף רלא ע"ב ד"ה וכל מלך, וזהר פרשת בראשית דף נד ע"ב - נה ע"א ד"ה ואמר רבי יצחק ד"ה בטר מאה) בכל אותם השנים היה יוצא מהאדם הראשון טיפות קרי לאונסו (גמ עירובין דף יח ע"ב. ראה וזהר פרשת אחרי מות דף עו ע"ב ד"ה יותרין רוחין וכן בוזהר פרשת וישלח דף קסט ע"ב ד"ה יואף על גבי) ובהם היו כלולות נשמות רמות וקדושות שבעקבות כך התערבבו ב'קליפות' (ישעיהו הפסוקים: להאריי ז"ל פרשת שמות על הפסוק ויִקַּם מֶלֶךְ חָדָשׁ ד"ה נמצא, וילקוטי הש"ס: להאריי ז"ל ד"ה י' דורות מנח עד אברהם) חלק מהן התגלגלו בכמה דורות ואחר כך בתוך בני ישראל שהשתעבדו במצרים, ושם התבררו והתלבנו מן הרע (ראה ישעיהו הפסוקים: פרשת שמות על הפסוק ויִקַּם מֶלֶךְ חָדָשׁ ד"ה והנה אותם) ותוקנו לגמרי. וחלק מהנשמות התגלגלו בבניהם של המצריים עצמם (ישעיהו הפסוקים: פרשת שמות על הפסוק ויִקַּם מֶלֶךְ חָדָשׁ ד"ה כי ב' בחינות). ישעיהו הפסוקים: פרשת ויגש על הפסוק ואת העם העביר אותו לערים, וילקוטי תורה: להאריי ז"ל פרשת שמות ד"ה וירא ה' כי סר לראות) (להרחבה על גלגול נשמות ישראל ראה מאמרינו לפרשת שמות – עבודת בני ישראל במצרים).

כאשר החלו שנות הרעב באו המצריים שהיו מגולגלים בהם הנשמות מאדם הראשון והתחננו לפני פרעה ללחם. פרעה שלח אותם אל יוסף שכבר עלה למלוכה כפי שנאמר "וַיַּתְרַעַב כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְעַק הָעָם אֶל פְּרֹעֶה לֵאמֹר פְּרֹעֶה לְכָל מִצְרַיִם לְכוּ אֵל יוֹסֵף אֲשֶׁר יֹאמַר לָכֵם תַּעֲשׂוּ" (בראשית מא, נה) (ישעיהו הפסוקים: פרשת שמות על הפסוק ויִקַּם מֶלֶךְ חָדָשׁ ע"ב ד"ה יואף על גבי) ויוסף ראה אותם והבין שנשמותיהן צריכות להיתקן ועל כן גייר אותם (ישעיהו הפסוקים: פרשת בשלח על הפסוק ויִקַּח מֶשֶׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ), עשה להם ברית מילה (ראה רש"י בראשית מא, נה), והעבירם בין הערים מקצה גבול מצרים לקצהו על מנת לצרפם וללבנם ולהחזירם אל הקדושה כפי שנאמר "וְאֵת הָעָם הָעִבְרִי אֲתוּ לְעָרִים מְקֻצָּה גְבוּל מִצְרַיִם וְעַד קֶצֶהוּ" (בראשית מז, כא) (ילקוטי תורה: להאריי ז"ל פרשת מקץ ד"ה ולכו אל יוסף, ישעיהו הפסוקים: להאריי ז"ל פרשת ויגש על הפסוק ואת העם העביר אותו לערים) וכן ישעיהו הפסוקים: בפרשת בשלח על הפסוק ויִקַּח מֶשֶׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ). יוסף גם אמר להם "הֲאֵל לָכֵם זָרַע" (בראשית מז, כג) בכדי לרמוז שהם "זָרַע" הבא מ'מקום אחר' כלומר מאדם הראשון (זרע ברך' לר' ברכיה בך חלק ב' פרשת שמות ד"ה בטעם בר היות סיבת).

אותם המצריים שנימולו על ידי יוסף (ישעיהו הפסוקים: פרשת ויגש על הפסוק ואת העם העביר אותו לערים) והתגיירו (ישתי ידות' לר' אברהם חזקוני פרשת מטות דף קו ע"ב טור ב ד"ה יאיתא במדרש) נקראו 'ערב רב' (ישעיהו הפסוקים: פרשת ויגש על הפסוק ואת העם העביר אותו לערים) ועליהם אמר יעקב אבינו ברוח הקודש "וַיֹּאמֶר וַיִּשְׂרָאֵל רֵב עוֹד יוֹסֵף בְּנֵי חַי אֵלֶיךָ וְאֶרְאֶנּוּ בְּטָרְם אֲמוֹת" (בראשית מו, כח), "רֵב עוֹד יוֹסֵף בְּנֵי חַי" – כלומר שיוסף החיה את הערב רב באמצעות ברית המילה שעשה להם, כי אותן נשמות גלו דווקא לארץ מצרים בגלל שהיא "עֲרֵוֹת הָאָרֶץ" (בראשית מב, ט) ונתקנו על ידי יוסף שהוא סוד הברית (ימגלה עמוקות' פרשת ויגש ד"ה ימי מגורי מאה ושלושים). וזה גם מה שאמר יוסף לאחיו "וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף אֶל תִּגְרְאוּ כִּי תִתְחַת אֲלֵיכֶם אָנֹכִי: וְאִתָּם חֲשֹׁבֶתֶם עָלַי רָעָה אֲלֵיכֶם חֲשֹׁבָה לְטֹבָה לְמַעַן עֲשֶׂה פִּיזוֹם הַזֶּה לְחַיֵּית עַם רַב" (בראשית נ, יט - כ), "עם רב" – אלו הערב רב (זרע ברך' חלק שני פרשת שמות ד"ה ויבטעם הגי שנזכר לעיל) 'שֶׁהֲחִי'ה' אותם יוסף הצדיק.

אותם 'הערב רב' לא התערבבו עם שאר המצריים והיו נמצאים בערים מיוחדות ונוהגים כמנהג בני ישראל (ישעיהו הפסוקים: פרשת שמות על הפסוק ויִקַּם מֶלֶךְ חָדָשׁ ע"ב ד"ה יואף על גבי) ויוסף ראה אותם ויגש על מצרים ד"ה דע כי ב' בחינות, וילקוטי תורה: להאריי ז"ל פרשת מקץ ד"ה ולכו אל יוסף). הם אלו שנקראו "עם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" כפי שנאמר "וַיֹּאמֶר אֵל עַמּוֹ הַזֶּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעִצּוֹם מְמֹנִי" (שמות א, ט) (ישעיהו הפסוקים: פרשת שמות על הפסוק ויִקַּם מֶלֶךְ חָדָשׁ ע"ב ד"ה יואף על גבי) ונתקנו על ידי יוסף שהוא סוד הברית (ימגלה עמוקות' פרשת ויגש על הפסוק ואת העם העביר אותו לערים), וזהר פרשת בשלח דף מה ע"ב ד"ה ויסב אלקים, עפ"י וזהר פרשת כי תשא קצא ע"א ד"ה תא חזי, ישתי ידות' לר' אברהם חזקוני פרשת מטות דף קו ע"ב טור ב ד"ה יאיתא במדרש' בשם הזהר) ולא נקראו יותר 'מצריים' כיון שהם נימולו (וזהר פרשת בשלח דף מה סוף ע"ב ד"ה רבי יוסי אקשי). אך למרות כל מעשיו של יוסף הם לא תוקנו לגמרי (עפ"י ישעיהו הפסוקים: פרשת שמות על הפסוק ויִקַּם מֶלֶךְ חָדָשׁ ד"ה כי ב' בחינות), ישעיהו הפסוקים: פרשת ויגש על הפסוק ואת העם העביר אותו לערים, וילקוטי תורה: להאריי ז"ל פרשת שמות ד"ה וירא ה' כי) וגם חזרו לסורם במשך השנים במצרים (תפארת יהונתן לר' יהונתן אייבשיץ פרשת בשלח ד"ה ויִקַּח מֶשֶׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף).

משה רבינו החליט להוציא את נשמות הערב רב ממצרים למרות שלא תוקנו

אחרי שהערב רב ראו את כל הנסים והנפלאות שעשה משה במצרים, הם באו אל משה וביקשו ממנו לשוב ולהתגיייר. הקב"ה אמר למשה רבינו שלא יקבל אותם (וזהר פרשת כי תשא דף קצא ע"א ד"ה כיון דחמו) כי הם מחלק רע (וזהר פרשת בראשית דף כח ע"ב סוף ד"ה ועם כל דא משה) וצריכים עוד להישאר בגלות ולהיגאל בזמן אחר. לגאולתם הנפרדת היה סימן שנמסר לאבותיהם של ישראל על הגאולה והוא אמירת לשון כפולה "פְּקֹד פְּקֹדֵי" (שמות ג, טז), לפי שרצונו יתברך היה שהגאולה תהיה בשני זמנים ולא בבת אחת. גאולה ראשונה לבני ישראל, ואחרי זמן גאולה גם לערב רב (זרע ברך' חלק ב פרשת שמות סוף ד"ה יולפעי' זהו כפול). וכנגד זה ציוה יוסף את ישראל לפני מותו ואמר "וַיִּשְׁפֹּעַ יוֹסֵף אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פְּקֹד אֲלֵיכֶם אֲתָכֶם וְהֶעֱלֵתֶם אֶת עַצְמוֹתַי מִצְרָה" (בראשית נ, כה), "פְּקֹד פְּקֹד" – כלומר שגילה להם כי יהיו שתי פקידות, והוסף להשביע אותם שיעלו את עצמותיו כשיפקוד "אֲתָכֶם" בתחילה, ולא ימותינו לפקידה השנייה של הערב רב (זרע ברך' חלק ב פרשת שמות סוף ד"ה וכלל העולה דמתחלה).

הקב"ה ראה שאותן הנשמות של הערב רב עדיין לא היו מתוקנות וראויות, ולא רצה להוציאן טרם הזמן (ילקוטי תורה: להאריי ז"ל פרשת מקץ ד"ה לכו אל יוסף) שנתקנו במצרים (זרע ברך' חלק ב פרשת שמות סוף ד"ה יומעתה אני די שנית' בשם כוונת האריי ז"ל), כי ידע שיחטאו (זבדים רבה' מב אבות ו, יספר וילקוטי' להאריי ז"ל

פרשת אתחנן על הפסוק וייתעבר ה' בי למענכם (אם ייצאו כעת, שעדיין יש טינא וזוהמא בלבבם כי לא נזדככו כל צורכם (זרע ברך' חלק ב פרשת שמות ד"ה יולפעי"ד זהו כפל הפקידות), והם ידבקו בעם ישראל אשר ילמדו ממעשיהם (יקרית ארבע' לר' רחמים חורי פרשת בשלח בחלק זרע האבי' דף לג ע"א ד"ה וראיתי למוה"ר נסים הכהן). לכן בכל הנבואות שהתנבא משה רבינו נאמר לו רק על הוצאת בני ישראל כמו "ויאמר ה' אל משה השקם בבקר והתניב לפני פרעה הנה יוצא המימה ואתה תאמר ה' שלח עמי ויגעבדני" (שמות ח, טז), וכן שנאמר "ואמרת אל פרעה מה אמר ה' בני בכרי ישראל" (שמות ד, כב) (באר מים חיים) פרשת בשלח ד"ה ויהי בשלח פרעה) וכן "והוצאתי את עמי בני ישראל מארץ מצרים בששפים גדלים" (שמות ז, ד) אך לא הצטוו להוציא את הערב רב (שמות רבה' מב, ו) (וברית הלוי' לר' שלמה אלקבץ פרק ארבעה עשר דף כג ע"ב ד"ה והאומות קוצים, 'באר מים חיים' פרשת בשלח ד"ה ויהי בשלח פרעה).

כשראה משה רבינו שהערב רב באו מעצמם להידבק בבני ישראל, הוא לא רצה לטרדם מן העולם ולדחוף אותם בשתי ידיים (באר מים חיים) פרשת בשלח ד"ה ויהי בשלח פרעה). וענה לקב"ה שכיון שהם רוצים להתגייר אז טוב לקבלם (וזהו פרשת כי תשא דף קצא ע"א ד"ה כיון דחמו) כבר עתה, וכך יגאלו כולם בבת אחת (זרע ברך' חלק ב פרשת שמות סוף ד"ה יולפעי"ד זהו כפל) ויראו הערב רב בכל יום ויום שאין אלוה בלעדיו (וזהו פרשת כי תשא דף קצא ע"א ד"ה כיון דחמו). ובה משה רבינו התכוון לתקן את נשמות הערב רב (ספר הליקוטים' להארי"י ז"ל פרשת שמות על הפסוק ויגדל הילד ותביאחו לבת פרעה) תיכף, אף שהיה קודם זמנם (ליקוטי תורה' להארי"י ז"ל פרשת שמות ד"ה וירא ה' כי סר לראות), ולהפסיק את הזוהמא מהם (מאמר חיקור דין' להרמ"ע מפאנו חלק ג פרק כב) על ידי כוחו הרב (באר מים חיים) פרשת בשלח ד"ה ויהי בשלח פרעה) שיוציא טהור מטמא (כתם פוי' על זוהר פרשת בראשית דף כד ע"ב ד"ה ובהיות כי הערב רב) וכשיתגברו על הרע שבהם ויעלו לחלק הטוב שבקדושה (באר מים חיים) פרשת בשלח ד"ה ויהי בשלח פרעה).

ואכן משה רבינו קיבל אותם וגיירם (וזהו פרשת כי תשא דף קצא ע"א ד"ה כיון דחמו), ואף לקח את עצמות יוסף עמו בעת יציאת מצרים, כי יוסף הצדיק הוא זה שהתחיל בקירובם וגיוורם של אותם הערב רב תחת כנפי השכינה (שער הפסוקים' להארי"י ז"ל פרשת בשלח על הפסוק ויקח משה את עצמות יוסף עמו). אך מה שקרבם משה רבינו היה מדעתו ולא מדעת ה' יתברך (באר מים חיים) פרשת בשלח ד"ה ויהי בשלח פרעה, עפ"י זוהר פרשת בשלח דף מה סוף ע"ב סוף ד"ה רבי יוסי אקשי, עפ"י שמות רבה מב, ו) אשר ביטל דעתו ורצונו באותה העת מפני רצון משה, ואף הודיע למשה שפרעה ישלח גם את 'הערב רב' יחד עם בני ישראל שנאמר "כי ביד חזקה ויבד חזקה יגרשם מארצו" (שמות ו, א), "ביד חזקה ישלחם" – אלו בני ישראל שכבר הגיע זמנם לצאת, "ויבד חזקה יגרשם" – אלו הערב רב שפרעה יגרשם קודם הזמן הראוי להם (זרע ברך' חלק ב פרשת שמות ד"ה יולפי שבני ובניו וד"ה וזה אפשר מה שאמר משה). אך למעשה לא הועיל לערב רב מה שמשה רבינו השתדל לתקנם (ספר הגלגולים' להארי"י ז"ל חלק ליקוטים ד"ה וגם הערב רב).

משה רבינו הוציא מעצמו את הערב רב מארץ מצרים (ספר ימתת-ה' על התורה פרשת תצוה דף לא ע"ב ד"ה נשמע שמה קיבל ערב רב מעצמו) לכן הם נקראים על שמו. כפי שהיה כאשר הם קלקלו בחטא העגל שאז אמר הקב"ה למשה רבינו "ויבד ה' אל משה לה' רד פי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים" (שמות לב, ז), כלומר אמר לו ה' "פי שחת עמך" ולא עמי, שאני אמרת לך לא לערב בבני ישראל את הערב רב כי ידעתי מה הם עתידים לעשות, אך בכל אופן עשיתי את רצונך – לכן הם נקראים העם שלך (שמות רבה' מב, ו). ומחמת הערב רב נגזר על משה להיקבר עמהם במדבר כפי שנאמר לו בכניסה לארץ "רב לך" (דברים ג, כו) (יקרית ארבע' לר' רחמים חורי מתוה"ס בחלק השמות דף עט ע"א ד"ה אי נמי רב לך). ומאחר והערב רב התערבבו עם בני ישראל בהיותם במדבר, על כן גם ישראל נקראו לפעמים בתורה בשם 'העם' (וזהו פרשת בשלח דף מה ע"ב ד"ה אוף הכא). וכשהיה רוצה ה' יתברך לדבר עם בני ישראל לבדם אמר במפורש "בני ישראל" (באר מים חיים) פרשת בשלח ד"ה ויהי בשלח פרעה). כמו שנאמר "ויאמר ה' אל משה מה תצַעק אֵלַי דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְעוּ" (שמות יד, טו).

הערב רב הם שגרמו לכל החטאים של בני ישראל במדבר

הגרות של הערב רב לא היתה כראוי (וזהו פרשת כי תשא דף קצב ע"א ד"ה יתא חז"י) והם היו סיבת כל הרעות שבאו על ישראל (שפתי כהן על התורה' תחילת פרשת בשלח ד"ה ויהי בשלח פרעה) וכן כל החטאים והצרות (ליקוטי הלכות' לר' נתן אורח חיים ב' דברים הנהוגים בסעודה ז) הם אלו שגרמו לבני ישראל לנאצות ולמרידה בה' אלוקיהם לכן נאמר "וינהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים פי קרוב הוא פי אמר אלקים פן ינחם העם בראתם מלחמה וישבו מצרימה" (שמות יג, יז), והרי כל 'ויהי' הוא לשון צער (ראה גמי מגילה דף י"ב), וגם כאן היה זה צרה ויגון לעם ישראל כאשר פרעה שלח איתם את 'העם' שהם הערב רב (באר מים חיים) פרשת בשלח ד"ה ולזה אמר הכותב) אשר ליוו את ישראל. אך מכל מקום הם לא היו עמהם תחת ענני הכבוד (זרע שמשון' לר' שמשון נחמני פרשת אמור דף קט ע"א טור ב ד"ה ומדש רבה' עפ"י זוהר פרשת כי תשא) ולא שתו ממי בארה של מרים (יבדי אהרן' לר' אהרן דרשן תאומים ספר במדבר פרשת בלק דף יב ע"ב טור א ד"ה ועם זה יובן המשך). ואף שכן היו ניזונים מהמן, הרי שלא ניזונו כמו שהוא ירד משמים אלא שהיה מתעבה כפי עובי חומרים עד שהיו צריכים לטחון אותו כדי לאוכלו (זרע שמשון' פרשת תצוה דף פד ע"ב טור א ד"ה 'דרשינן שפיר' בשם שפתי כהן על התורה וגורי הארי"י ז"ל) (להרחבה על המן ראה מאמרנו לפרשת בשלח – ילחם מן השמים).

לבם של הערב רב היה רע וקשה (ספר המפואר' לר' שלמה מלכו בחלק 'דרשות רשם מחטא העגל' דף י"א סוף טור א ד"ה יודע כי מה שאמרתי), וטבעם הרע ושרשם הטמא היה מביאם תמיד להיות מקדימים לכל הקלקולים ואחר כך היו נגזרים אחריהם גם בני ישראל (הרמ"ד וואלי פרשת בהעלותך פרק יא על הפסוק וישב ישראל בשטים). הם אלו שניסו את הקב"ה עשר פעמים במדבר שנאמר "פי כל הגנשנים הראים את פבדי את אתתי אשר עשיתי במצרים ובמדבר וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי" (במדבר יד, כב) (שפתי כהן על התורה' פרשת דברים ד"ה והימים אשר הלכנו) ולא היו אלו בני ישראל שניסו את ה', שהרי הם הקדימו אפילו 'נעשה' ל'נשמע' בהר סיני (ליקוט דוד' פרשת שלח לך ד"ה וינסו אותי זה עשר פעמים). מטעם זה סובב ה' יתברך את בני ישראל במדבר, כדי שהערב רב יראו מלחמות רבות וישונו למצרים וכך יהיו ישראל מסולקים מהם שנאמר "פי אמר אלקים פן ינחם העם בראתם מלחמה וישבו מצרימה" (שמות יג, יז) (תפארת יהונתן' לר' יהונתן אייבשיץ פרשת בשלח ד"ה יולא נחם אלקים, 'יקרית ארבע' לר' רחמים חורי פרשת בשלח בחלק זרע האבי' דף לג ע"א ד"ה וראיתי למוה"ר נסים הכהן), "פן ינחם העם" – כלומר אולי על ידי כן ינחם הערב רב "וישבו מצרימה" (יקרית ארבע' לר' רחמים חורי פרשת בשלח בחלק זרע האבי' דף לג ע"א ד"ה וראיתי למוה"ר נסים הכהן). ואכן רבים מהם שבו למצרים כאשר פרעה רדף אחרי ישראל (תפארת יהונתן' פרשת בשלח ד"ה יולא נחם אלקים).

הערב רב הם אלו שחטאו והשחיתו במעשה העגל

הערב רב היו המקור והעיקר למעשה חטא העגל (רבינו בחיי' שמות לב ד"ה ומפורש אמרו במדרש, 'כלי יקר' במדבר כג, יד ד"ה 'או יאמר שאף') והם השחיתו והתעבבו בעשותם את העגל (ספר הליקוטים' להארי"י ז"ל תהלים סח ד"ה גער חית קנה) בכוח טומאת הכשפים (יגור הקודש' בראשית רבה נג, יד"ה ואמנם הכל הולך) כאשר עמהם היו מכשפים וחרטומים שיצאו ממצרים (וזהו פרשת כי תשא דף קצא ע"א ד"ה אלא ערב רב), ובני ישראל טעו אחריהם ונענשו על כך (רבינו בחיי' שמות לב ד"ה ומפורש

אמרו במדרש). וזה מה שאמר אהרן למשה רבינו כאשר ירד מן ההר "וַיֹּאמֶר אֶהְרֹן אֶל יְחִיר אֶף אֶדְוִי אֶתְּךָ יְדַעְתָּ אֶת הָעָם כִּי בָרַע הוּא" (שמות לב, כב), "אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת הָעָם" – כלומר אתה ידעת ש'הערב רב' אשר העלית ממצרים רעים וחטאים לה' מאוד וטבעם נותן להם לחזור לסורם הרע, ואף על פי כן קיבלת אותם (יצרור המור' פרשת כי תשא ד"ה ויאמר אהרן אל יחיר), ועתה הם אלו שהחטיאו את ישראל כפי שרמוזו בתיבה "בָּרַע" שהיא אותיות 'ערב' ומלשון 'ערב רב' (רבינו אפרים על התורה' פרשת כי תשא ד"ה כי ברע הוא, 'מאמר צבאות ה' להרמ"ע מפאנו חלק ב' אות ח', 'נחל קדומים' להחיד"א פרשת כי תשא פרק כב, טו בשם רבינו אפרים) (להרחבה בענין העגל ראה מאמרנו לפרשת כי תשא – 'מעשה העגל').

משה רבינו השתדל והתפלל על הערב רב אחרי חטא העגל (ספר הליקוטים' להאר"י ז"ל פרשת בהעלותך על הפסוק 'וי ואם ככה את עושה לי'). כפי שנאמר "וַיְהִי מִמִּחְרַת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם אַתֶּם חֲטֵאתֶם חֲטֵאתֶם חֲטֵאתֶם גְּדֹלָה וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל ה' אוֹלֵי אֶכְפְּרָה בְּעַד חֲטֵאתֵיכֶם: וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה אֶל ה' וַיֹּאמֶר אֲנִי חֲטֵאתִי הָעָם הַזֶּה חֲטֵאתִי גְּדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהִים זָהָב: וְעַתָּה אִם תִּשָּׂא חֲטֵאתֶם וְאִם אֵין מַחְנִי נָא מִסַּפְרָךְ אֲשֶׁר כָּתַבְתָּ" (שמות ל, ל – לב) והועילה תפילתו שה' לא עשה כליה בכל הערב רב ורק נגף בהם (נמצח דוד' למחבר שו"ת בית דוד פרשת כי תשא ד"ה 'ענין טעם אחר בתחילה' ועיי"ש עוד בדברים נפלאים) ומתו אותם ערב רב שחטאו במעשה העגל כפי שנאמר "וַיִּגַּף ה' אֶת הָעָם עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אֶהְרֹן" (שמות לב, לה) 'מאמר צבאות ה' להרמ"ע מפאנו חלק ב' אות ח) ועליהם גם נאמר "וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי לֵוִי כַדְבָר מֹשֶׁה וַיִּפֹּל מִן הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא כֶּשֶׁלֶשֶׁת אֲלָפֵי אִישׁ" (שמות לב, כח). אך מבני ישראל לא מת אפילו אחד (וזהו פרשת פנחס דף רלו ע"א ד"ה וכן האיק השיב וד"ה אלא ודאי בריא).

משה רבינו ירד ממדרגתו בעקבות קלקולם של הערב רב בעגל, וזה מה שאמר לו ה' "וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר רַד כִּי שַׁחַת עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מִצְרָיִם" (שמות לב, ז), "לָךְ רַד" ממדרגתך "כִּי שַׁחַת עַמְּךָ" אשר טרחת ו"הֶעֱלִיתָ מִצְרָיִם" (וזהו פרשת בראשית דף כה ע"א ד"ה ומשה בגין, רש"י שמות לב פסוק ז, הרמ"ד וואלי פרשת כי תשא פרק לב ד"ה וידבר ה' אל משה לך רז). והוסיף לומר "סָרוּ מֵהָר מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתֶם עֲשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מִסַּכָּה" (שמות לב, ח), כאשר התיבה "צִוִּיתֶם" כתובה כשהיא חסרה אות י' וכאילו נקראת בניקוד "צִוִּיתֶם" (וזהו פרשת בשלח דף מו ע"א ד"ה רבי יוסי אקשו) כלומר אתה משה צייתת אותם על עבודת ה' והדרכת אותם בדרכי ושללא מדעתי (יאור החמה' על זוהר פרשת בשלח דף מו ע"א ממחרת"ו). ובנוסף לזה, הדיבור שהיה למשה עם ה' הסתלק כל זמן שהערב רב היו קיימים (שפתי כהן על התורה' פרשת דברים ד"ה יוגם יד ה' היתה בס'), כלומר שלא היה בייחוד וחיבה (עפ"י רש"י גמי תענית דף ל ע"ב ד"ה לא היה הדבור).

הערב רב הם אלו שחטאו בתבערה בקברות התאווה בבנות מואב ובמרגלים

הערב רב היו שורש פורה ראש ולענה לכל ישראל, והם היו אלו שחטאו בתחילה והתלוננו (הרמ"ד וואלי ספר במדבר פרק יא על הפסוק 'ותאכל בקצה המחנה') על עינוי ההליכה בדרך (רש"י במדבר יא, א ד"ה רע באזני). אז פגע בהם יד ה' במקום שנקרא על שם כך 'תבערה' כפי שנאמר "וַיְהִי הָעָם כַּמְתָּאֲנִינִים רַע בְּאָזְנֵי ה' וַיִּשְׁמַע ה' וַיַּחֲר אִפּוֹ וַתִּבְעַר בַּסַּיִם אֶשׁ ה' וַתֹּאכַל בְּקֶצֶה הַמַּחֲנֶה" (במדבר יא, א), "בְּקֶצֶה" – אלו הערב רב שהם המוקצים שבמחנה (רש"י במדבר יא, א) וכפי שנאמר עליהם אצל בלעם "וַיְהִי בַּבֶּקֶר וַיִּקַּח בָּלַעַם אֶת בָּלָעַם וַיַּעֲלֵהוּ בְּמֹת בַּעַל וַיִּרְא מִשֵּׁם קֶצֶה הָעָם" (במדבר כב, מא) שהם אותם הערב רב, כי את בני ישראל הוא לא היה יכול לראות היות שכיסו אותם ענני הכבוד (יילקוט דוד' פרשת שלח לך ד"ה ויראהו משם קצה העם). וכאשר בערה אש ה' בערב רב, אז הבינו בני ישראל שזה עונש על תלונותיהם וגם הם הפסיקו (יכלי יקר' לרי שלמה אפרים מלונטשיץ במדבר יא, ד ד"ה והאספסוף).

אך לעומתם הערב רב המשיכו בתלונתם שנאמר "וְהָאֲסַפְסוּף אֲשֶׁר בְּקֶרְבוֹ הַתְּאוּוֹת תִּתְּאוּ וַיִּשְׁבוּ וַיִּבְכּוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יִצְלָנוּ בְּשָׂר" (במדבר יא, ז), "הָאֲסַפְסוּף" – זה אותם הערב רב שהמשיכו בתאוותם, והיו בוכים (יכלי יקר' במדבר יא, ד ד"ה והאספסוף) שנאמר "וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת הָעָם בְּכַח לְמַשְׁפַּחְתּוֹ אִישׁ לְפִתְחֵהוּ וַיַּחֲר אֶף ה' מֵאֵד וַבְּעֵינֵי מֹשֶׁה רַע" (במדבר יא, ז) (ספר הליקוטים' להאר"י ז"ל פרשת בהעלותך על הפסוק 'ובעיני משה רע'). אותם ערב רב גרמו שגם בני ישראל פכו כפי שנאמר "וַיִּשְׁבוּ וַיִּבְכּוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (יכלי יקר' במדבר יא, ד ד"ה והאספסוף). על כן ה' פגע באותם ערב רב שהיו בעלי תאוה והרגם שנאמר "וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמְּקוֹם הַהוּא קְבֻרוֹת הַתְּאוּוֹת כִּי שָׁם קָבְרוּ אֶת הָעָם הַמִּתְּאֵוִים" (במדבר יא, ז) כלומר את הערב רב שהיו "מִתְּאֵוִים" לבשר (עריבי נחל' פרשת בהעלותך דרוש א' ד"ה וסיים הפרשה).

כאשר באו הערב רב אל ישראל לאחר שהתגיירו על ידי משה רבינו, הם התחננו עם בנותיו של שבט שמעון ונולדו להם עשרים וארבע אלף בנים. וכשגדלו הבנים הם היו אלו שחטאו עם בנות מואב בשטים (עפ"י זוהר פרשת פנחס דף רלו ע"א ד"ה אלא ודאי בריא, 'מאמר אם כל חיי להרמ"ע מפאנו חלק א' סימן א) ש'נאמר "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּשֵׁטִים וַיִּחַל הָעָם לְזָנוֹת אֶל בְּנוֹת מוֹאָב: וַתִּקְרְאוּ לָעָם לְזָבָחִי אֱלֹהֵיהֶן וַיֹּאכְלוּ הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לֵאלֹהֵיהֶן" (במדבר כה, א – ב) כאשר התיבה "הָעָם" מופיעה בפסוקים אלו שלוש פעמים על מנת להורות שהערב רב הם אלו שחטאו בשטים ואילו קלקולם של בני ישראל היה רק שנצמדו והתחברו לערב רב לראות את מעשיהם ולא מיחו בידם, ועל כך נאמר שחרה אף ה' "וַיִּצְמַד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעוֹר וַיַּחֲר אֶף ה' בְּיִשְׂרָאֵל" (במדבר כה, ג) (בעלי ברית אברם' פרשת בלק ד"ה וישב ישראל), אך לא שישראל עבדו או השתחוו לבעל פעור (יצרור המור' לרי אברהם סבע פרשת בלק ד"ה ומה שאמר ויצמד) כי ישראל לא חטאו (ישתי ידות' לרי אברהם חזקוני פרשת מטות דף קו ע"ב טור ב ד"ה 'איתא במדרש') (להרחבה על נישואי הערב רב עם בנות שבט שמעון ראה מאמרנו לפרשת פנחס – יגלולי נשמות זמרי וכובי).

ה' נפרע מהערב רב והרג את כל אלו שחטאו שנאמר "וַיְהִי הַיּוֹם הַמֵּתִים בְּמִגְדָּה אַרְבַּעַה וְעֶשְׂרִים אֲלָף" (במדבר כה, ט) אך מבני ישראל לא מת אפילו אדם אחד שנאמר "בְּקִנְאוֹ אֶת קִנְאֹתֵי בְּתוּכָם וְלֹא כְלִיתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאֹתֵי" (במדבר כה, יא) (וזהו פרשת פנחס דף רלו ע"א ד"ה ובגין דאסתמרו). מטעם זה נאמר "וַיְהִי הַיּוֹם הַמֵּתִים בְּמִגְדָּה" (במדבר כה, ט) ולא נאמר "מתים" בסתם (זרע ברך' חלק ב' פרשת שמות ד"ה 'בטעם ב' היות סיבת' בשם זוהר) כדי ללמד שכבר בחייהם היו נקראים 'מתים' (זרע ברך' חלק ב' פרשת שמות ד"ה 'בטעם ב' היות סיבת' בשם זוהר. ועיי"ש עוד בדבריו) כי הרשעים נקראים 'מתים' (דברי שלמה' לרי שלמה שלם פרשת פנחס ד"ה ונראה שיובן בהקדים ד"ה נמצא שבאותה המגפה) עוד בחייהם (זרע ברך' חלק ב' פרשת שמות ד"ה 'בטעם ב' היות סיבת' בשם זוהר. ועיי"ש עוד בדבריו) על שחשובים כמתים (עפ"י 'יצרור המור' סוף פרשת בלק ד"ה ותעצר המגפה) (להרחבה על החטא עם בנות מואב בשטים ראה מאמרנו לפרשת פנחס – נשמות זמרי וכובי). וכך היו הערב רב רשעים מגזע רע וגרמו נזקים לישראל לכל עוון ולכל חטאת (דברי שלמה' לרי שלמה שלם פרשת פנחס ד"ה ונראה שיובן בהקדים ד"ה נמצא שבאותה המגפה).

הערב רב המרידו את בני ישראל אחרי שובם של המרגלים מתור הארץ שנאמר "וַיִּתְּשָׂא כָל הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם וַיִּבְכּוּ הָעָם בְּלִלְיָה הַהוּא" (במדבר יד, א), כאשר "הָעָם" אלו הערב רב שהיו בוכים ביללות ובקולי קולות בכדי להחטיא את ישראל שיסירו בטחונם מה'. הם הוסיפו ואמרו "וְלָמָּה ה' מִבִּיָּא אֶתְנוּ אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת לְנַפֵּל בְּחָרָב וְנִשְׁנוּ וְנִפְגּוּ יְהִי לָנוּ הַלּוֹא טוֹב לָנוּ שׁוֹב מִצְרָיִמָּה" (במדבר יד, ב), "טוב לנו שוב ממצרים" – לפי שכל מה שעשו הערב רב במצרים זה לעבוד ולא סבלו את המכות והרדיפות שסבלו בני ישראל, לכן היה טוב להם לשוב למצרים (ישפתי כהן על התורה' פרשת שלח לך ד"ה יובכו העם בלילה ההוא' עיי"ש). ועליהם אמר ה' "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עַד אָנֹכִי וְנִצְּנִי הָעָם הַזֶּה וְעַד אָנֹכִי לֹא

בְּאֵמֵינוּ בִּי כָּל הָאֲתוֹת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקֶרְבּוֹ" (במדבר יד, יא), **כלומר שניאצו את ה' יתברך לישראל בבניה שעשו ובהרמת קולם, וגרמו שגם בני ישראל בעצמם הלינו על משה ועל אהרן ויִלְלוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**" (במדבר יד, ב) (שפתי כהן על התורה: פרשת שלח לך ד"ה ויאמר ה' אל משה).

הערב רב מתו במדבר ונשמותיהם שבים ומתגלגלים בתוך בני ישראל

אנשי הערב רב מתו במעשה העגל (עזרו המור: פרשת בלק ד"ה ולפי שהחטיאו לישראל) **בתבערה** (עזרו המור: פרשת בלק ד"ה ולפי שהחטיאו לישראל, 'שפתי כהן' פרשת מסעי ד"ה עוד אפשר לומר למה נכתבו) **בקברות התאווה** (שפתי כהן: פרשת מסעי ד"ה עוד אפשר לומר למה נכתבו) **במרגלים** (עזרו המור: פרשת בלק ד"ה ולפי שהחטיאו לישראל) **בשיטים** (זוהר פרשת פנחס דף רלו ע"א ד"ה אלא ודאי בירא, 'עזרו המור' פרשת בלק ד"ה ולפי שהחטיאו לישראל) **ובנחש השרפים** (ישע הדעת טובי: למהרח"ו זצ"ל פרשת חקת ד"ה ויאן מים יובן) **ועליהם נאמר "והקמים אֲשֶׁר הִלְכְנוּ מִקֶּדֶשׁ בְּרַנְעַ עַד אֲשֶׁר עִבְרְנוּ אֶת נַחַל זָרְד שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה עַד תָּם כָּל הַדּוֹר אֲנִישֵׁי הַמִּלְחָמָה מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה כְּאֲשֶׁר נִשְׁפַע ה' לָהֶם"** (דברים ב, יז), **"תם כל הדור אנשי המלחמה" – הם הערב רב שהיו נלחמים עם ישראל בכל שעה** (שפתי כהן על התורה: פרשת דברים ד"ה והימים אשר הלכנו) **וכולם מתו במדבר עד שלא נותר מהם איש** (ישע הדעת טובי: למהרח"ו זצ"ל פרשת כי תשא ד"ה יכנייל אבל ודאי בשם הזוהר). **ואחרי מותם חזר הדיבור של משה רבינו עם ה' (שפתי כהן על התורה: פרשת דברים ד"ה יום יד היתה בס') (להרחבה בעניין הערב רב והנחשים השרפים ראה מאמרינו לפרשת חקת – ינחש הנחושת).**

נשמותיהם של 'הערב רב' שבו והתגלגלו בין בני ישראל במשך הדורות (עפ"י יאור החמה: על זוהר פרשת פנחס דף רלו ע"ב ד"ה יקחו מאתכם רעיא מהימנא מהרמ"ק) **והם מעורבים בהם בזמן הגלות** (תיקוני זוהר: תיקון שתיאה דף קמ"ד ע"א ד"ה קם רבי שמעון) **ודבוקים בהם יותר מאשר אומות העולם, ואי אפשר להפרידם אלא על ידי קושי הגלות** (יאבן שלמה: מהגר"א פרק יא אות ו). **ויש בהם כמה מינים – מהם המתמנים על ישראל בכלי חמס ולא מנהיגים אותם ברחמים, מהם שנואפים ונופלים לזנות, מהם שבונים בתי כנסיות ובתי מדרשות כשכל כוונתם לקנות להם שם ולא לשם שמים, מהם שאינם מצילים את ישראל מיד אויביהם, מהם שמזלזלים בכבוד תלמידי חכמים (כתם פז) על זוהר פרשת בראשית דף כד ע"ב ד"ה יבלק ובלע מסטרא' עד סוף הדף. וראה זוהר פרשת בראשית דף כה ע"א – כה ע"ב), ואוי להם לישראל בשעה שהערב רב מעורב בהם** (תיקוני זוהר: תיקון כא דף נב ע"א ד"ה ווי לנשמתא).

נשמותיהם של הערב רב באות בתוך משפחות בית ישראל, ובעיקר במשפחה בה האב והאם לא התקדשו במחשבתם בעת קיום המצוה (יאור החמה: על זוהר פרשת פנחס דף רלו ע"ב ד"ה יקחו מאתכם רעיא מהימנא מהרמ"ק). **אך יכול להיות גם אב ואם שהם צנועים וחסודים, ואף על פי כן נשמת בנם תהיה חלילה מהערב רב** (יקב הישר: פרק ג' ד"ה על כן טוב ייתר), **כך שלא כל מי שהוא מזרע ישראל הוא גם בהכרח מבני אברהם יצחק ויעקב והשבטים הקדושים ומשפטים ריבוא נפשות שיצאו ממצרים הנקראות 'צבאות ה' (ולשם שבו ואחלמה – הקדמות ושערים' שער ו' פרק ה' ד"ה אמנם דע כל). ואפילו שהערב רב נימולים בברית המילה, הרי שהם נמשכים אחר עורלתם כי אין להם חלק בנחלת ה' (יסור מרע ועשה טוב: לרבי מדידטיבוס בהוספות עמי סו ד"ה ועוד שם בטבע האיש הישראלי).**

על אף שמשפחה של ערב רב שנטמעה בתוך משפחות בני ישראל תהיה כשרה לעתיד לבוא, עדיין יש חילוק בין נשמותיהם לבין נשמות ישראל, שכל אלו הנשמות של הערב רב אפילו אם נולדו ממשפחה בישראל, לא יזכו לכל הייעודים העתידיים לימות המשיח ולחיי העולם הבא אלא אם יהיו ראויים לכך מצד המעשים הטובים שבהם, אבל בלא זה הם יִכְלוּ כְּלָה גְמורה ככל רשעי אומות העולם ויתבטלו ביטול גמור עם ביטול הרע והזוהמא כולה. **ולעומתם כל נשמותיהם של ישראל יתקונו ויזכו לתחיית המתים ולחיי העולם הבא בלי שיחסר מהם אפילו אחד** (ולשם שבו ואחלמה – הקדמות ושערים' שער ו' פרק ה' ד"ה אמנם דע כל).

הערב רב עתידיים להצר לחכמים בגלות האחרונה אך בסוף הם ייפרדו מישראל

אותם ערב רב נעשים ראשים על ישראל בגלותם (זוהר פרשת פנחס דף רלו ע"ב ד"ה ולא עוד אלא, זוהר פרשת נשא דף קכה ע"ב ד"ה אמר ליה רעיא) **כי תשוקתם עד היום היא לעלות בראש ובראשון, וכפי שאמרו במדבר "נתנה ראש" (במדבר יד, ז). וגם עלייתם לראש היא במהירות רבה, כפי שרצו למנות עליהם ראש בפעם אחת בזמן שעשו את העגל שנאמר "ויקהל הקעם על אהרן ויאמרו אֵלֵינוּ קוֹם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים"** (שמות לב, א) (היכל הברכה: לאדמו"ר מקאמרנא פרשת כי תשא פרק לב, א ע"ייש דברים נוראים שכתב בזה). **ובעת שהערב רב נמצאים בראש בני ישראל, נחשב שכביכול עוברים על שלטונו של הקב"ה, וישראל נכנסים תחת הנהגת הכוכבים והמזלות** (זוהר פרשת פנחס דף רלו ע"ב ד"ה ולא עוד אלא כד בני ישראל).

עתידיים הערב רב להיות ראשי העם בגלות האחרונה, ואילו יראי החטא יהיו מאוסים ללעג וקלס (ליקוטי הלכות: אורח חיים חלק א' ברכות השחר ג' אות ט'. ראה גמ' סוטה דף מט ע"ב), **הערב רב ינסו לפגוע בצדיקים** (תיקוני זוהר: תקונא תליתאה דף קמ ע"ב ד"ה טחול דא) **משום שחכמת סופרים תסרח בעיניהם, והם יגזרו שאותם חכמים יקבלו למחייתם רק סכום קצוב בלבד, כדי שלא תהיה חלילה תקומה לנפילתם** (זוהר פרשת נשא דף קכה ע"ב ד"ה אמר ליה רעיא וד"ה ואנשי חיל ויראי חטא). **הם לא יחלקו כבוד לתלמידי החכמים שיושבים בצער ובדוחק, בעוד שהם עצמם יהיו יושבים בעושר ובחדוה. וגם אותם מעט שירצו להיטיב לתלמידי חכמים לא יוכלו מחמת אותם ערב רב** (ראה 'יסוד יוסף' לרבו של בעל יקב הישר' סוף פרק מז). **וכשיראה זאת משה רבינו הוא יצטער צער רב וישביע את אליהו הנביא בשם הויה לא לאחר את הקץ** (זוהר פרשת נשא דף קכה ע"ב ד"ה אמר ליה רעיא). **וראה תיקוני זוהר: תיקון תריסר דף קז ע"א ד"ה דוחקא גדולתא).**

קושי הגלות עתיד להפריד את הערב רב מתוך בני ישראל (יאבן שלמה: מהגר"א פרק יא אות ו). **וכשייצאו מהגלות יתבררו ישראל מהם כמו אוכל מתוך פסולה, עד שיהיו ניכרים ישראל מתוכם** (זוהר: פרשת משפטים דף קכ ע"ב ד"ה כד יפקו), **ויתגלה קרוב לימות המשיח נבלותם של הערב רב לעין כל (יסור מרע ועשה טוב: לרבי מדידטיבוס בהוספות עמי סו ד"ה ועוד שם בטבע האיש הישראלי). כי צריכים להיטהר ולהתברר מהם על מנת שיבוא גואל ויגאל את ישראל מגלותם הארוכה** (יספר הליקוטים: להאריי ז"ל תהלים סח ד"ה גער חית קנה). **ובעת שיתגלה אור ה' לעתיד לבוא, ימחו הערב רב מן העולם** (זוהר בראשית כה ע"ב ד"ה ענקים מינא חמישאה) **ואז יחזרו ישראל למעלתם** (יכבוד מלך' לר' שלום בוזגלו על תיקוני זוהר: תיקון תליתאה דף קמ ע"ב ד"ה בגין ערב רב) **במהרה בימינו, אמן.**

העלון גם לעילוי נשמת: הארץ בן עזיהו	העלון גם לעילוי נשמת: יוסף מנחם בן אהרן ז"ל	העלון גם לעילוי נשמת: מנשה ז"ל	העלון גם לעילוי נשמת: מנשה ז"ל	העלון גם לעילוי נשמת: מנשה ז"ל	העלון גם לעילוי נשמת: מנשה ז"ל	העלון גם לעילוי נשמת: מנשה ז"ל	העלון גם לעילוי נשמת: מנשה ז"ל	העלון גם לעילוי נשמת: מנשה ז"ל	העלון גם לעילוי נשמת: מנשה ז"ל
העלון גם לעילוי נשמת: מנשה ז"ל	העלון גם לעילוי נשמת: מנשה ז"ל	העלון גם לעילוי נשמת: מנשה ז"ל	העלון גם לעילוי נשמת: מנשה ז"ל	העלון גם לעילוי נשמת: מנשה ז"ל	העלון גם לעילוי נשמת: מנשה ז"ל	העלון גם לעילוי נשמת: מנשה ז"ל	העלון גם לעילוי נשמת: מנשה ז"ל	העלון גם לעילוי נשמת: מנשה ז"ל	העלון גם לעילוי נשמת: מנשה ז"ל